

## NUTQ RIVOJLANISHIDA KECHIKISH KUZATILGAN BOLALARDA INDIVIDUAL KORREKSION YONDASHUVNING SAMARADORLIGI

**Ergasheva Fayoza Bahodir qizi**

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti*

*Defektologiya yo'nalishi talabasi*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada nutq rivojlanishida kechikish kuzatilgan bolalar bilan ishlashda individual korreksion yondashuvlarning ahamiyati va ularning amaliy samaradorligi tahlil qilinadi. Individual yondashuv bolalarning psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tuzilgani sababli nutqiy rivojlanish jarayonini samarali shakllantirish imkonini beradi.

**Kalit so'zlar:** nutq rivojlanishi, kechikkan nutq, korreksion pedagogika, individual yondashuv, defektolog, logopedik ish, psixologik-pedagogik ko'mak, rivojlantiruvchi mashg'ulotlar

### Kirish

Nutq bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim kommunikativ vosita bo'lib xizmat qiladi. Bola nutq orqali atrofdagi olamni o'zlashtiradi, hissiyotlarini ifoda etadi va ijtimoiy tajribani egallaydi. Shu sababli nutq rivojlanishidagi har qanday kechikish nafaqat lingvistik, balki psixologik, emotsional va ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Oxirgi yillarda bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi holatlari ko'paygani kuzatilmoqda. Bu holatga atrof-muhit, tibbiy-biologik omillar, psixologik noqulayliklar, texnologiyalarning haddan tashqari erta ta'siri hamda individual genetik xususiyatlar sabab bo'lmoqda.

Nutq rivojlanishida kechikishlar bir xil kechmaydi. Ba'zida bu faqat so'z boyligi kamligi ko'rinishida bo'lsa, ayrim hollarda jumla tuzish, talaffuz, fonematik eshitish, grammatik strukturani shakllantirishda jiddiy qiyinchiliklar bilan kechadi. Aynan shunday vaziyatlarda umumiy yondashuvlar yetarli bo'lmaydi va individual korreksion ishlar zarur bo'ladi. Individual korreksion yondashuvda bolaning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini tuzish muhim ahamiyatga ega. Bunda bolaning ilgari o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalari, hozirgi nutqiy darajasi, motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi va emotsional holati hisobga olinadi. Aynan shu jihatlar asosida logopedik reja tuziladi va bu reja har oyda yoki har chorakda qayta ko'rib chiqiladi. Dinamik kuzatuv natijasida bolaning rivojlanishidagi ijobiy o'zgarishlar baholanadi va mashg'ulotlarga yangi elementlar kiritiladi.

Bolaning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi tashqi omillar ham hisobga olinishi lozim. Masalan, oiladagi muhit, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ota-onaning psixologik holati va tarbiyaviy yondashuvi bolaning nutq rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ba'zi

hollarda boladagi nutqiy kechikish psixologik to‘siqlar natijasi bo‘lishi mumkin. Shu sababli defektologik yondashuv psixologik yordam bilan birgalikda olib borilishi tavsiya etiladi.

Korreksion mashg‘ulotlarda bola faol bo‘lishi, jarayonni tushunib ishtirok etishi kerak. Faqat biryoqlama mashg‘ulotlar emas, balki ikki tomonlama muloqot, savol-javoblar, interaktiv faoliyat orqali bola o‘z fikrini mustaqil ifodalashga o‘rganadi. Bu esa uning nafaqat nutqiy, balki fikrlash, muomala va xulq-atvor faoliyatlarini ham rivojlantiradi. Bunday o‘zgarishlar bolaning maktabga tayyorligini oshirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, defektologik amaliyotda samarali bo‘lgan usullardan biri bu — multisensor yondashuvdir. Unda ko‘rish, eshitish, harakat va teginish orqali bolaning nutq faoliyati rag‘batlantiriladi. Masalan, tovush chiqarishni o‘rgatishda nafaqat talaffuz, balki og‘iz harakatlari, lab holatlari va artikulyatsiyani ko‘z bilan kuzatish orqali mashq bajariladi. Shu tarzda ko‘p kanalli (ko‘rish + eshitish + harakat) o‘rgatish usuli orqali bolaning axborotni qabul qilish darajasi oshadi.

O‘quv mashg‘ulotlarida texnik vositalardan — audio va video materiallar, logopedik o‘yinlar, vizual kartochkalar, harflar va so‘zlarni biriktirish bo‘yicha interaktiv dasturlardan foydalanish nafaqat o‘rgatishni samarali qiladi, balki bolaning darsga qiziqishini ham oshiradi. Bunday vositalar orqali bola o‘zini o‘rganish jarayonida faol his qiladi va mustaqil ishlashga intiladi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, individual yondashuv uzoq muddatli va izchil yondashuv bo‘lib, u bolani ijtimoiy muhitga to‘laqonli integratsiya qilishga xizmat qiladi. Bunday bola jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, o‘z fikrini bildirib olishi, boshqa bolalar bilan bemalol muloqotga kirishishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Shu sababli individual korreksion yondashuv faqat muammo bilan kurashish vositasi emas, balki bola hayot sifatini oshirish yo‘lidagi samarali metoddir.

Individual yondashuv, bu – har bir bolaning rivojlanish sur’ati, qobiliyati, qiziqishi va mavjud muammolarini hisobga olgan holda tuziladigan maxsus rejalashtirilgan pedagogik jarayondir. Defektolog va logopedlar tomonidan ishlab chiqiladigan shaxsiy rivojlantiruvchi dasturlar bolaga nutqiy faoliyatni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishda yordam beradi. Ushbu yondashuv orqali nafaqat nutq funksiyasi rivojlanadi, balki bolaning o‘z-o‘zini anglash, muloqotga kirishish, fikrini ifodalash va ijtimoiylashuv darajasi ham ortadi.

Amaliyotda ko‘rsatadiki, korreksion mashg‘ulotlar samaradorligi bolani o‘rganishdan, uning ehtiyojlarini aniqlashdan va shu asosda mos metodika tanlashdan boshlanadi. Nutqiy kechikish bilan og‘rigan bolalar bilan ishlashda quyidagi yondashuvlar keng qo‘llaniladi: logopedik massaj, artikulyatsion mashqlar, tovush ajratish va farqlash bo‘yicha o‘yinlar, eshituvni rivojlantirishga mo‘ljallangan

topshiriqlar, psixologik qo'llab-quvvatlash. Har bir bola uchun mashg'ulot shakli, davomiyligi va murakkablik darajasi individual belgilanadi.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar, xususan interaktiv ilovalar, logopedik o'yin dasturlari, sun'iy intellekt asosida yaratilgan nutq analizatorlaridan foydalanish orqali bolalarning qiziqishini oshirish va ularni dars jarayoniga faol jalb etish mumkin bo'lmoqda. Masofaviy logopedik treninglar, onlayn konsultatsiyalar va ota-onalar bilan muntazam muloqot bu jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Individual korreksion yondashuv faqat logopedik mashg'ulotlar bilan cheklanmaydi. Bu yondashuv bolaning umumiy ruhiy-psixologik holatini inobatga olgan holda olib boriladi. Masalan, ko'plab bolalarda nutqiy kechikish boshqa rivojlanish buzilishlari — autizm spektr buzilishi, diqqat yetishmovchiligi, emotsional beqarorlik bilan kechishi mumkin. Shunday hollarda defektolog, psixolog, logoped, ota-ona va, agar kerak bo'lsa, pediatr ishtirokida kompleks yondashuv tashkil etiladi. Bunday ko'p tarmoqli jamoaviy yondashuv orqali har bir mutaxassis o'z yo'nalishida bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Yana bir muhim jihat — bu diagnostikaning aniqligi. Dastlabki tashxis qo'yilayotganda bolaning eshitish, ko'rish, harakat koordinatsiyasi, kognitiv faoliyati va hissiy-irodaviy sifati chuqur o'rganiladi. Diagnostika asosida tuzilgan shaxsiy reja bolaning imkoniyatlarini to'g'ri baholash va reabilitatsiya strategiyasini aniq belgilashga imkon beradi.

Individual mashg'ulotlar davomida bolaga shaxs sifatida yondashish uning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi. Nutq bilan bog'liq muammolar ko'pincha bolalarda ijtimoiy chekinish, o'z fikrini bildirishga qo'rqish, guruhga qo'shilmaslik holatlarini keltirib chiqaradi. Korreksion mashg'ulotlar aynan shu to'siqlarni bartaraf etishga, bolaning kommunikativ faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, individual mashg'ulotlarni guruhli faoliyat bilan uyg'unlashtirish ham muhim. Bola o'z nutqiy faoliyatini boshqa bolalar bilan muloqotda mustahkamlaydi, bu esa uni real ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Masalan, rolli o'yinlar, kichik suhbatlar, savol-javob shaklidagi topshiriqlar bolaning so'z boyligini oshirish bilan birga ijtimoiylashuvga ham xizmat qiladi.

Zamonaviy korreksion metodikalar, jumladan, fonopedik yondashuv, musiqiy ritmika, multimodal darslar, interaktiv doska va mobil ilovalardan foydalanish orqali mashg'ulotlar samaradorligini bir necha barobar oshirish mumkin. Har bir bolaning o'ziga xosligi, o'rganish uslubi va kayfiyatiga qarab mos texnika tanlanganda natijalar ijobiy tomonga o'zgaradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, individual yondashuv bu shunchaki "bir-biriga o'xshamagan mashg'ulotlar" emas, balki bolaning ichki dunyosiga tushunish, uni tushunishga intilish va pedagogik rahbarlik qilishdir. Bunday

yondashuv uzoq muddatli, tizimli va sabr-toqatli ishni talab qiladi, ammo oxir-oqibatda bola uchun ijobiy natija beradi — bu esa eng muhim jihatdir.

Shuningdek, individual korreksion ishlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan oila va maktabgacha ta'lim muassasasi bilan samarali hamkorlikka bog'liq. Ota-onalarning faolligi, ularning boladagi o'zgarishlarni kuzatib borishi va defektolog tavsiyalariga amal qilishi natijalarning ijobiy chiqishida muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun har bir korreksion dastur nafaqat bolaga, balki ota-onalarga ham mo'ljallangan metodik tavsiyalarni o'z ichiga olishi zarur.

### Xulosa

Individual korreksion yondashuv — bu nutq rivojlanishida kechikish kuzatilgan bolalar bilan ishlashda eng samarali metodlardan biridir. U bolaga mos, shaxsiy xususiyatlariga asoslangan ta'sirni yo'lga qo'yish orqali rivojlanish sur'atini jadallashtiradi. Defektolog va logopedlar uchun har bir bolani chuqur tahlil qilish, zamonaviy vositalardan foydalanish va ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqsad — bola nutqini rivojlantirish orqali uning ijtimoiy va intellektual integratsiyasini ta'minlashdir.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova M., Bolalarda nutq buzilishlarini tashxislash va korreksiyalash. Toshkent, 2022
2. Yusupova D. "Logopediya asoslari", O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021
3. Vygotskiy L.S. "Psixik rivojlanish va nutq", Moskva, 2003
4. Zamonaviy logopedik amaliyotda innovatsion texnologiyalar: Respublika defektologiya jurnali, 2023
5. WHO – Early childhood development and speech delay [2022 report]